

Patrick De Rynck

DAGBOEK VAN DE OUDHEID

365 DAGEN

VAN VELDSLAGEN, BACCHANALEN
EN GODDELIJKE VERHALEN

Lannoo

VOORAF

De iden van maart. Het begrip maakt deel uit van ons collectieve geheugen: op die bewuste 15de maart werd in 44 v.C. Julius Caesar vermoord. Maar dan hebben we het ook gehad wat bekende data uit de Grieks-Romeinse oudheid betreft. Ik bedoel: ik maak mij sterk dat 15 maart de enige datum uit de oudheid is die we met z'n allen kennen. Hoogstens zal hier en daar een verstokte Romefan mij misschien tegenspreken: 'En 21 april dan?'. Dat is de zogenaamde verjaardag van de stad. Maar da's een hele verre tweede als je het mij vraagt, die bovendien historisch op niets berust.

Dit dagboek wil je helpen. We lopen door de 365 dagen van het jaar (én de ene schrikkel dag) en brengen alle data in verband met een gebeurtenis, een fenomeen, een feest, een personage, een anekdote, een getuigenis uit de oudheid van Grieken en Romeinen. Het grootste deel van al die data is gesitueerd in die oudheid – zoals inderdaad 15 maart 44 v.C. en 21 april 753 v.C. Ik gebruik daarnaast ook een aantal data uit latere tijden, ook uit onze tijd, maar altijd om het te hebben over 'iets uit de oudheid'. Het resultaat is een heus oudheiddefilé. In dit boek heb ik het over belangrijke gebeurtenissen en personages uit de westerse geschiedenis die tot dat collectieve geheugen van ons behoren en die ik verbind met een concreet moment, maar net zo goed ook over ogenschijnlijk minder belangrijke 'mensen en dingen' die even sprekend zijn voor hun tijd.

Een bekentenis. Toen ik aan dit boek begon, dacht ik: fluitje van een cent, we klaren die klus wel even. Was me dat een ferme misrekening. De zoektocht naar data die op een enigszins betrouwbare manier in verband worden gebracht met een historisch feit, een persoon enzovoort uit de Griekse of Romeinse geschiedenis was een ferme klus, en dat is zacht uitgedrukt.

Ik ben er mij van bewust dat er in dit boek onvermijdelijk onevenwichten zijn. Eén voorbeeld: uit de Romeinse keizertijd kennen we behoorlijk veel dergelijke data, terwijl het er voor het klassieke Griekenland van de 5de eeuw v.C. maar weinig zijn. Dat heeft onder meer te maken met de aard van de bronnen en met het feit dat elke Griekse stad haar kalender had, maar ook met het gegeven dat de oude Grieken werkten met een maankalender. Het is een lastige onderneming als je die wilt omzetten naar onze kalender. Om het euvel van de onevenwichten enigszins te verhelpen ben ik soms rekkelijk geweest: ik heb in dit dagboek hier en daar een antiek feit bij een welbepaalde datum ondergebracht – dat is uiteraard het heldere format van dit boek – terwijl we eigenlijk maar bij benadering weten wanneer het feit zich heeft voorgedaan. Ik vermeld dat uiteraard steevast in de tekstjes. Data die niet werden ingevuld kregen een ‘tijdloze wijsheid’, als tegengewicht voor de tijdgebonden feiten waaruit dit dagboek voor een kleine 90 procent bestaat.

Het maken van dit 366 dagen-boek was een avontuurlijke en uitdagende odyssee, waarin ik heel vaak op verrassingen ben gestoten. Ik hoop van harte dat het ontdekkings- en schrijfplezier van de bladzijden mag spatten.

PATRICK DE RYNCK, die (niet gelogen) verjaart op 15 maart.

Gaius Julius Caesar bepaalt nog altijd ons leven: hij voerde de zogenaamde **JULIAANSE KALENDER** in. Die is de basis van onze jaarindeling gebleven, al werd hij in 1582 gecorrigeerd door de gregoriaanse kalender, genoemd naar paus Gregorius XIII (*zie 5 oktober*).

Tot aan Caesars hervorming telde het Romeinse jaar 355 dagen. Van tijd tot tijd werd een extra maand ingevoegd om ervoor te zorgen dat de burgerlijke kalender ongeveer gelijk bleef met de ‘natuurlijke’ kalender van de seizoenen. Een jaar is zoals bekend de tijd die de aarde nodig heeft om rond de zon te draaien. Het oude systeem liep echter mank, waardoor op den duur oogstfeesten werden gevierd terwijl de oogst nog op het veld stond.

Steunend op de kennis van wetenschappers uit Alexandrië voerde Caesar een jaar van 365 dagen in, met om de vier jaar een schrikkel dag eind februari. Het Romeinse jaar begon voortaan op 1 januari, en niet langer op 1 maart, zoals daarvoor. De ‘oude’ kalender verklaart de namen van de maanden september, oktober, november en december, als respectievelijk zevende, achtste, negende en tiende maand. Sinds Julius Caesar vervangt juli de oude Romeinse maand *quintilis*, en sinds Augustus kwam augustus in de plaats van *sextilis*.

 Het jaar 46 v.C. wordt ook wel ‘het jaar van de verwarring’ genoemd. Het telde 445 dagen om de overgang naar de nieuwe kalender te bewerkstelligen.

Hoewel hij op 1 januari 379 n.C. stierf, wordt **BASILIUS DE GROTE** in de katholieke Kerk herdacht op 2 januari. De man groeide op in een christelijke familie en studeerde in zijn geboortestad Caesarea, het huidige Kayseri in Turkije, en in Constantinopel en Athene. Na een reis door Egypte, Palestina, Syrië en Mesopotamië stichtte hij een klooster en stelde regels op voor het kloosterleven. Zo werd Basilius de stichter van het kloosterleven in het oosten.

Recente pausen als Benedictus en Franciscus zongen de lof van Basilius als kerkvader. Hij staat onder meer bekend als weldoener van armen, zieken (hij richtte diverse hospitalen op) en asielzoekers.

De befaamde Brusselse professor Mark Elchardus betoogde recent dat Basilius niet-christelijke literatuur liever kwijt dan rijk was en dat hij dus een ‘canceler’ was. Het tegendeel is waar, blijkt uit geschriften van Basilius: hij vond ‘profane’ literatuur vaak mooi en zag een aantal Griekse en Romeinse auteurs als waarheidszoekers.

Mozaïek van Basilius de Grote in het klooster van Osios, in Loukas, Griekenland.

De Romeinse dichter Quintus Horatius Flaccus leefde in de 1ste eeuw v.C. Hij is is de bedenker van de vermoedelijk succesvolste oneliner aller tijden: *Carpe diem*, ‘Pluk de dag’, een metafoor uit de tuinbouwsector (zie 2 maart). De gedachte die daarin vervat zit, keert terug in een **WINTERGEDICHT** van hem. De Soracte waarvan sprake is de huidige Monte Soratte in de vallei van de Tiber zowat 45 kilometer ten noorden van Rome: een ‘berg van een kleine 700 meter hoog’.

Zie hoe wit de kruin van de Soracte ligt
in de sneeuw, hoe kreunend onder zijn gewicht
de bomen buigen en de stromen
door de bitse vorst tot stilstand komen.

Jaag de vrieskou weg, gooi op het vuur nog meer
blokken hout en laat als gulle tafelheer,
Thaliarchus, die amfoor verschijnen
met vierjarige wijn van de Sabijnen.

Laat de goden voor de rest begaan. Wanneer
zij de winden op het woelig water weer
bedaren, roeren de cipressen
zich niet langer met de oude essen.

Tracht niet uit te zoeken wat de toekomst brengt,
teken alle dagen die het lot je schenkt
als winst op en versmaad het vrijen
niet nu je nog jong bent, en de reien

niet zolang je groene jeugd het grijze haar
blijft bespaard.

(vertaling: Paul Claes)

04

‘*Wat je liefhebt*’

‘Er zijn mensen die de ruitelij,
het voetvolk of de vloot het mooiste
vinden op de donkere aarde,
ik, wat je liefhebt.’

Fragment van de dichteres Sappho (7de-6de eeuw v.C.) Uit: *De gouden lier. Archaische Griekse lyriek*. Vertaald door Paul Claes, 2005.

Enkele dagen na de befaamde en beruchte Saturnalia (*zie 17 december*) vond in Rome begin januari alweer een feest met oude wortels plaats: de **COMPITALIA**. Je zou het een soort van wijkfeesten kunnen noemen: *compitum* betekent in het Latijn 'kruispunt'. Het feest werd gehouden ter ere van de Lares Compitales, goden die plekken beschermden waar twee of meer wegen samenkwamen. Zij kregen bij deze gelegenheid offers aangeboden om hen gunstig te stemmen. Hoe het feest voor de rest werd gevierd, al dan niet met publiek georganiseerde spelen, is onduidelijk en evolueerde ook mettertijd.

In het kader van het godsdienstig reveil en het herstel van het respect voor oude Romeinse tradities dat hij beoogde, blies Augustus dit in zijn tijd wat vermolmd feest nieuw leven in. Dat deed hij onder meer door op kruispunten nieuwe altaren op te richten en een priestercollege in te stellen dat moest waken over de verering van de 'kruispuntgoden'.

6 januari staat in veel christelijke landen bekend als Driekoningen: drie ‘wijzen uit het oosten’, Kaspar, Melchior en Balthasar, kwamen eer betuigen aan het Christuskind. Een ander begrip waar ‘6 januari’ voor staat, is Epifanie, wat etymologisch betekent ‘verschijning’, ‘manifestatie’, ‘openbaring’. Het werd vertaald als ‘Openbaring van de Heer’.

EPIFANIE is als feest ouder dan Kerstmis: het bestond al in de 2de of 3de eeuw, terwijl Kerstmis als afzonderlijk feest pas in de 4de eeuw is ingevoerd. Epifanie herdacht – en herdenkt tot op vandaag – méér dan de aanbidding door de zogenaamde wijzen. Christus ‘openbaarde’ zijn goddelijkheid namelijk ook door zijn doop in de Jordaan en de bijbehorende goddelijke ‘openbaring’ – ‘God zei: “Jij bent mijn Zoon, mijn veelgeliefde.”’ – en door tijdens de bruiloft van Kana water in wijn te veranderen. In sommige kerken is Christus’ doop nog altijd hét thema van het feest Epifanie.

 De drie wijzen of magiërs uit het oosten over wie het evangelie het heeft en die bij Maria en Jozef op kraambezoek kwamen, werden pas in de middeleeuwen omgeturnd tot de ‘koningen’ naar wie Driekoningen is genoemd.

Het is 7 januari 1610 als **GALILEO GALILEI** in Firenze door zijn nieuwe homemade telescoop naar Jupiter aan het kijken is. Dicht bij de planeet ziet hij drie lichtpuntjes, en later nog een vierde. Een week en enkele staarnachten later is het duidelijk: deze hemellichamen draaien niet rond de aarde. De theorie van zijn voorganger Nicolaus Copernicus wordt bevestigd.

Wat doen deze hemellichamen in een dagboek over de oudheid? Als ontdekker van de satellieten mocht Galilei ze een naam geven. Hij stelde voor de vier naar zijn sponsors te noemen, de familie De' Medici. Zo stonden ze ook lang bekend. Het was Galileo's Duitse tijdgenoot Johannes Kepler die ze de naam gaf waarmee wij ze nog altijd kennen: Io, Europa, Ganymedes en Kallisto. Dat zijn drie jonge vrouwen en één jongeman uit de Grieks-Romeinse mythologie die het slachtoffer zijn van Jupiters seksuele driften. Die werden in de 17de eeuw nog niet zo benoemd.

 Pas in 1892 werd er een vijfde satelliet van Jupiter ontdekt. Ook die kreeg een antieke naam: Amalthea. Zij is volgens de verhalen de geit die baby Jupiter op Kreta van de hongerdood heeft gered. Inmiddels kennen we zo'n tachtig manen van Jupiter.

Dat wij bepaalde Griekse en Romeinse teksten nog kunnen lezen, komt soms doordat er één exemplaar van de tekst bewaard is gebleven, in de gedaante van een handschrift dat een middeleeuwse kopiist ooit heeft neergepend. Dat is onder meer het geval voor het dichtwerk *De rerum natura* van de Romein Titus Lucretius Carus, een uiteenzetting over – en tegelijk een gloedvol pleidooi voor – de leer van de Griekse filosoof Epikouros. Lucretius leefde in de 1ste eeuw v.C., Epikouros in de 4de eeuw v.C. (zie ook 11 februari).

De Italiaanse humanist **POGGIO BRACCIOLINI** trof in januari van het jaar 1417 in de befaamde bibliotheek van een klooster in Fulda (Midden-Duitsland) het handschrift aan met de tekst van Lucretius' imposante gedicht. Daarin doet Lucretius onder meer het atomisme uit de doeken, schetst hij de ontwikkelingsgang van de mensheid van de oer- tot in zijn tijd, omschrijft hij wat 'genot' écht betekent voor een epicurist, beschrijft hij een pestepidemie en heeft hij het over de kunst van het goed en zonder angst sterven. Epikouros' en Lucretius' 'goddeloze ideeën' werden door christenen lang verketterd.

‘Geen godenmythe, bliksems of dreigende donderslag weerhielden hem’

‘Toen het menselijk leven voor aller ogen schandelijk ter aarde lag en neergedrukt werd door de godsdienst, die uit de hemel haar kop opstak en met haar aanblik de stervelingen huiverend ineen deed krimpen, durfde een Griek als allereerste mens zijn ogen ertegen op te heffen, als eerste op te staan. Geen godenmythe, bliksems of dreigende donderslag weerhielden hem, maar prikten des te meer zijn wil en tomeloze geestkracht om de strakke grendels van de poorten der natuur als eerste te verbreken. [...] Zo wordt op haar beurt nu de godsdienst neergeworpen, vertrap; die overwinning heft ons hemelhoog.’

‘Lofzang op Epikouros’. Uit: Lucretius, *De natuur van de dingen. De rerum natura*. Uitgegeven, vertaald, ingeleid en van aantekeningen voorzien door Piet Schrijvers, 2008.

Met een beperkte troepenmacht van één legioen stak Julius Caesar vermoedelijk rond 10 januari 49 v.C. vanuit Gallië, dat hij pas aan het Romeinse Rijk had toegevoegd, de **RIVIER DE RUBICO** over, toen de noordelijke grens van Italië. Na deze oorlogsverklaring marcheerde Caesar, die gouverneur van Gallië was, op naar Rome om de hoofdstad met geweld in te nemen. Op dat moment begon officieel een burgeroorlog waarin de voormalige bondgenoten Caesar en Pompeius, die de steun van de senaat had, rivalen waren. Het conflict dijde uit over de mediterrane wereld. De politieke instellingen van de Romeinse Republiek waren al een tijd aan het verbrokkelen en machtige individuen beheersten de politiek-militaire scène. In de persoon van Caesar en later Augustus bedreigden zij de Republiek en kregen ze haar klein.

Caesar wist uiteraard dat het oversteken van de Rubico een *point of no return* was. Dat blijkt uit de legendarische woorden die hij daarbij uitgesproken zou hebben, een Grieks citaat van de Atheense komediedichter Menandros uit de wereld van het dobbelen: ‘Laat de teerling geworpen worden.’ (De gebruikelijke vertaling klinkt zelfverzekerder: ‘De teerling is geworpen.’)

 Waar precies in Noord-Italië de antieke rivier met de naam ‘Rubico’ stroomde, weten we niet. Door de mythologisering van de gebeurtenis denken velen aan een grootse stroom, maar dat was het vermoedelijk niet.

Nog vóór de Trojaanse Oorlog zou volgens de legende een Griek die uit Arcadië kwam – als balling? Uit vrije wil? – op het grondgebied van Rome een dorp gesticht hebben dat eeuwen ouder was dan de plek die Romulus later ‘Rome’ noemde: Evander was zijn naam.

De moeder van Evander kwam volgens het verhaal met haar zoon mee uit Arcadië en werd op haar nieuwe plek **CARMENTA** genoemd. Die naam zou zijn afgeleid van het Latijnse woord *carmen*, dat onder meer ‘voorspelling’, ‘profetie’ of ‘toverspreuk’ betekent. Carmenta kon namelijk de toekomst voorspellen. Zij zou 110 geworden zijn en werd door haar zoon begraven bij de Capitoolheuvel. Daar stond later de Porta Carmentalis, die naar haar was genoemd.

Elk jaar vonden op 11 januari de Carmentalia plaats, ‘het plechtige feest van de godin uit Arcadië’, zoals de dichter Ovidius schrijft in zijn *Kalendergedichten*. Hij beschrijft Carmenta als een soort sjamaan: ‘Wanneer een hemels vuur haar geest had bevangen, sprak zij, haar mond vervuld van de god, ware voorspellingen uit.’

 Het verhaal van Evander, net zoals dat van de Trojaan Aeneas die een voorouder van Romulus en Remus zou zijn geweest, stelt dat de Romeinen van buitenlandse origine waren. Dat is opmerkelijk voor een stichtingsmythe.

Waar hij precies stond, weten we niet meer, maar op het Forum Romanum bevond zich een heiligdom voor Janus Geminus, de **DUBBELE JANUS**. De god werd zo genoemd omdat zijn hoofd twee gezichten had. In januari 29 v.C. gingen de deuren dicht, naar verluidt pas voor de derde keer ooit in Rome toen al lange geschiedenis. Op die manier gaf Octavianus, die zich later Augustus liet noemen, aan dat er een eind was gekomen aan een eeuw van burgeroorlogen die Rome hadden verscheurd.

Volgens de Romeinse historicus Livius liet Rome's tweede koning, de vredelievende Numa Pompilius, het heiligdom bouwen: 'Was de tempel geopend, dan zou dat betekenen dat de staat in oorlog was, maar was hij gesloten, dan zou dat een teken zijn dat alle volkeren rondom waren gepacificeerd.' Numa zelf sloot het heiligdom een eerste keer, en na het einde van de eerste Punische Oorlog tegen Carthago was dat een tweede keer het geval.

Kop van de god Janus. Beeld uit de Romeinse tijd. Rome, Museo Etrusco di Villa Giulia.

Massa-evenementen, zoals sportwedstrijden, konden voor Romeinse keizers risicovolle momenten zijn. Opstanden die al aan het broeden waren, kwamen dan hoor- en zichtbaar tot een uitbarsting. Dat was op 13 januari 532 n.C. het geval in Byzantium, onder keizer Justinianus. Spreekkoren lieten toen in de lokale hippodroom blijken dat ze het niet eens waren met het beleid en zelfs een nieuwe keizer wilden. Justinianus offerde enkele vertrouwelingen op om de opstand te dempen, maar moest ook daarna nog hardhandig optreden, met de hulp van zijn generaal Belisarius. Volgens sommige bronnen deed hij dat vooral onder impuls van zijn vrouw Theodora. Het werd een gewelddadige slachtpartij die pas tot bedaren kwam toen op maandag 19 januari de leiders van de opstand werden omgebracht.

Het **NIKA-OPROER**, zo staat deze opstand bekend. Het Griekse woord *nika* betekent: ‘Overwin!’

 Theodora was voor haar huwelijk met Justinianus actrice en volgens kwatongen ook prostituee. Haar verleden bleef haar achtervolgen, maar de twee waren een hecht paar. Haar dood in 548 was een mokerslag voor de keizer.

WWW.LANNOO.COM

Registreer u op onze website en we sturen u regelmatig een nieuwsbrief met informatie over nieuwe boeken en met interessante, exclusieve aanbiedingen.

Vormgeving: Studio Lannoo (Mieke Verloigne)

i.s.m. Keppie & Keppie

Beelden voorplat: Anoniem, *Buste van een Flaviaanse vrouw*, 69-96 v.C., J. Paul Getty Museum, inv. 73.AA.13 / Jacques-Louis David, *De eed van de Horatii*, 1784-1785 (detail). Parijs: Louvre, MR 1432 inv. 3692.

Beeld achterplat: Anoniem, *Attis voert een dans uit van de Cybele-cultus*. Rome: Museo Chiaramonti, inv. 1656.

Foto: Marie-Lan Nguyen, 2006.

© Uitgeverij Lannoo nv, Tielt, 2025 en Patrick De Rynck
D/2025/45/512 – ISBN 978 90 209 7581 9 – NUR 683

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand en/of openbaar gemaakt in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch of op enige andere manier zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever. Tekst- en datamining van (delen van) deze uitgave zijn uitdrukkelijk niet toegestaan.

All rights are reserved, including those for text and data mining, AI training and similar technologies.